

Peer reviewed article

Rypeforvaltning i 15 utvalgte jaktterreng i Sør-Norge

Ane Margrethe Lyng¹ og Per Kåre Sky²

¹ Høgskulen på Vestlandet, Fakultet for ingeniør- og naturvitenskap, Institutt for byggfag, Bergen

² Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Fakultet for landskap og samfunn, Institutt for eiendom og juss, Ås

Abstract

This study aims to generate information about the basis for management of ptarmigan hunting areas, the options managers have for regulating ptarmigan hunting, and how the managers respond to fluctuations in ptarmigan populations.

We have registered the managers' actual actions and decisions from 2006 to 2016 in selected hunting areas. In the same period, there was a significant decline in the ptarmigan population. We have interviewed managers from six private hunting areas and nine state commons in the south of Norway where ptarmigan dominates. The results show that the private managers make decisions based almost entirely on their own observations and observations by hunters in the terrain, while managers in state commons use field surveys combined with their own and hunters' observations. At the end of the period of our investigations there has been a trend toward more and better reporting of the catch and closer cooperation among hunting areas, which we believe has improved management.

Both private landowners' associations and managers in state commons use various instruments to regulate the number of ptarmigans taken out. The most common is use of quotas. Toward the end of the investigation period we see a tendency toward more and stronger regulations, such as restrictions in the hunting period.

Keywords:

Management, Hunting areas, Ptarmigan, State commons, Private landowners

Innledning og bakgrunn

Rypejakt har urgamle tradisjoner (Pedersen og Karlsen, 2007) og er utvilsomt den mest populære formen for småviltjakt i Norge (Rundtom og Steinset, 2009). Rype er også en viktig jaktressurs, men de seinere årene har det blitt mer vanlig å begrense jakten for å unngå overbeskatning. Jakt kan bidra til å regulere rypebestanden, og hos lirype er det vist at jakt øker den totale dødeligheten i bestanden (Pedersen og Storaas, 2013: 93.)

Antall felte li- og fjellryper de siste 25 årene viser en markant nedgang på landsbasis (SSB, 2016). Hekkebestanden for lirype totalt sett er redusert med over 50 % siste 10-års periode (Pedersen mfl., 2016:94). Tilsvarende nedgang gjelder også for fjellrype (op. cit.:101).

I jaktåret 2015/2016 deltok ca. 40 000 jegere på rypejakt, noe som er en nedgang fra årene før (SSB, 2016). Bakgrunnen for nedgangen var en reduksjon i bestanden og at jakten flere steder ble stoppet eller det ble innført begrensinger i antall jegere (op. cit.)

Utarbeidelse av optimale beskatningsmodeller for rype er krevende (Wam mfl., 2012:89) og selv det å predikere populasjonen et år i forveien er vanskelig (Aanes mfl., 2002:289). Hjeljord (2008:303) trekker frem at kunnskap om bestandsstørrelse er viktig ved forvaltning og beskatning av småvilt på lokalt nivå. Grunnlag for slik kunnskap kan være rapportering av antall jegerdager i terrenget, antall fugl skutt, ungfugl i forhold til gammelfugl i jaktutbyttet og antall fugl sett pr. jeger pr. dag. Videre vil taksering av bestanden forut for jakten og en indeks for smågnagersvingningene gi et godt grunnlag for kunnskapsbasert forvaltning. Aanes mfl. (2002:281-282) slår fast at: *"A major goal for successful management of harvested populations is to find harvesting strategies that are sustainable, not leading to instabilities or extinctions, and that result in large annual yields, with little variation among years." (...)* *"Over large regions in Fennoscandia, few regulations are placed on the harvest, so that the harvest capacity is mainly determined by the number of hunters visiting the area."*

Rypa ble i 2015 vurdert som nær truet da det hadde vært en nedgang i bestanden over en lang tidsperiode, og i tillegg ble det registrert en betydelig bestandsnedgang for flere andre fuglearter innenfor rypas leveområder (Kålås, 2015). Dette kan tyde på at deler av den registrerte nedgangen ikke er del av en naturlig variasjon (op cit). At rypa nå er vurdert som nært truet bør medføre økt fokus på bestandsstørrelse, reproduksjon og geografisk utbredelse fra så vel privat som offentlig forvaltning (Pedersen mfl., 2016:98). Fjellrypa er også en ansvarsart, som betyr at 25 % eller mer av europeisk bestand finnes i Norge (Henriksen og Hilmo, 2015).

Pedersen mfl. (2016:104) viser til at det er gjennomført omfattende forskning på lirype for å belyse effekten av jakt på bestandsutviklingen, og at det har framkommet ny viten som gjør forvaltningen bedre i stand til å foreta fornuftige og nødvendige endringer i forvaltningen for en forsvarlig høsting. Like fullt er der fortsatt forvaltningsmessige utfordringer. Pedersen mfl. (2016:98) beskriver noe av utfordringen i forvaltningen slik: *«Innenfor lirypeforvaltningen finnes det ingen pålegg om gjennomføring av takseringer¹ i forkant av jakta, og heller ingen bestemmelser om hvordan taksering skal gjennomføres. I arbeidet med Hønsefuglportalen er det imidlertid utarbeidet noen generelle retningslinjer for selve takseringen. Ut over dette står rettighetshaverne mer eller mindre fritt til å fastsette reguleringer. Dette medfører at det ofte blir et konglomerat av reguleringer som ofte har en ukjent effekt på jaktuttak og lirypas bestandsdynamikk. En bedre forståelse for hvordan de ulike reguleringene virker, samt generelle retningslinjer til de som forvalter rypene hadde vært ønskelig.»*

For fjellrype er det ingen tilsvarende studier som for lirypa (Pedersen mfl., 2016:104). Fjellrypa er vanskelig å taksere og det meste av informasjon vi har om denne arten er basert på jaktstatistikk (Nilsen mfl., 2012).

Andersen mfl. (2010:9) slår fast at kunnskap om rettighetshaverne er viktig for en bedre forståelse hvordan grunneiere ser på forvaltningen av småvilt på egen eiendom opp mot andre næringsinteresser. Andersen mfl. kartla noen forskjeller mellom private og offentlige forvaltere i Norge og vi ønsker å gå mer i dybden på dette.

Hovedmålsettingen med denne artikkelen er å beskrive forvaltningen i et utvalg private grunneierlag og statsallmenninger i Sør-Norge, over en tiårs periode. Vi har valgt terreng som vi kjenner og har besøkt over tid og hvis mulig finne private terreng som grenset inn til statsallmenningen. Videre vil vi se på hva som danner grunnlaget for forvaltningen og de ulike reguleringsregimene. Vi vil også se om ny kunnskap har ført til endringer i forvaltningen. Det er to arter rype som omfattes av vår undersøkelse, fjellrype og lirype. Maksimal jakttid for disse artene i Sør-Norge, i hele undersøkelsesperioden er fra 10. september til utgangen av februar. Vinterjakten er fra 1. januar til utgangen av februar.

Forskningsspørsmålene er som følger:

1. Hva danner grunnlag for forvaltningen av jaktområder for rype og hvilke muligheter har forvalterne for å regulere rypejakten?
2. På hvilken måte responderer forvalterne på endringer i rypebestandene, rammebetingelser og kunnskapsgrunnlag?

¹ Systemer for taksering vil ikke bli gjennomgått i denne artikkelen. For slik informasjon, se <http://honsefugl.nina.no/Innsyn/Home/Takseringene>

Metode og data

I 2013 gjennomførte vi en undersøkelse av to ulike forvaltningsregimer, statsallmenninger forvaltet av fjellstyre og private grunneierlag (Lyng og Sky, 2013). Formålet med undersøkelsen var å få kunnskap om beslutningsprosesser i forbindelse med forvaltning av jaktterreng for rype. Vi registrerte hvilke tiltak og valg forvalterne av jaktterreng gjorde i perioden 2006 til 2010. Spørsmålene knyttet seg til beslutningsprosesser og resultatet av beslutningen, og vi kartla også forvalternes faktiske handlinger i perioden 2006 til 2010. Resultatene viste at på tross av store ulikheter i hvordan grunneierlag og statsallmenninger er organisert, og at statsallmenningene har en faglig administrasjon, var forskjellen i forvaltningen liten. Både private grunneierlag og statsallmenninger hadde gjennomført tiltak i femårsperioden, men tiltakene varierte i styrke og tid. Bedre jaktrapportering og samarbeid på tvers av terreng mente vi vil styrke forvaltningen.

Fem år etter denne undersøkelsen har vi valgt å gjennomføre en ny undersøkelse, da med 15 av de samme forvalterne, for å se forvaltning og tiltak over en tiårs periode, endringer i kunnskapsgrunnlaget, og hvordan forvaltere forholder seg til ytterligere reduksjon av rypebestand (SSB, 2018).

Jaktterrengene ligger i Sør-Norge og til sammen omfatter terrengene 6 327 km² statsallmenning og 3 284 km² privat terreng. Ca. 90 % av arealet er høyfjellsterreng, hvor det er fjellrype som dominerer.

Undersøkelsen er gjennomført som semi-strukturert intervju, med en blanding av åpne og lukkede spørsmål (Kvåle, 1997). I 2011/2012 gjennomførte vi 20 intervjuer. I 2016/2017 gjennomførte vi nye intervjuer. Vi fikk ikke intervjuet alle fra første runde og endte derfor opp med 15 respondenter, 6 private og 9 statsallmenninger. Ved oppfølging stilte vi de samme spørsmålene, men noen ble tatt ut, blant annet fordi vi oppfattet de som mindre relevant for oppfølging, slik som faktainformasjon om terreng. Noen nye spørsmål kom til, som et resultat av første intervjurunde og ny kunnskap om rypas bestandsutvikling, som for eksempel at rypa i 2015 kom på rødlisten som «nær truet». Oppfølgingsintervjuene er gjennomført både som besøksintervju og telefonintervju. For to av statsallmenningene i undersøkelsen ble det ved oppfølging kun benyttet data fra hjemmesiden, årsmeldinger og facebook. Vi har forsøkt å gjennomføre oppfølgingsintervjuene med de samme respondentene som ved førstegangs intervju, men i to av tilfellene var det ikke mulig da vedkommende hadde sluttet.

Respondenter fra statsallmenningene var enten en ansatt i fjelloppsynet eller en fra fjellstyret. For de private terrengene valgte vi respondenter som var medlem av styret i grunneierlaget eller en ansatt i administrasjonen. Vi har supplert data fra intervjuene med årsmeldinger, styremøtereferat og forvaltningsplaner, der dette var tilgjengelig. Spørsmålene vi stilte omfattet blant annet organisering av forvaltningen, rammebetingelser, kunnskapsgrunnlaget for beslutningstaking, tidspunkt for beslutning, mulige interessekollisjoner, økonomi, samarbeid med andre jaktterreng og forvaltningsplaner. Vi registrerte også hvilke faktiske tiltak som var gjennomført i perioden, som endring i jakttider, kvoter, kortsalg, jaktstopp og fredning.

Resultater

Vi vil først presentere forvaltningen og hvordan den er organisert. Vi vil så presentere resultatene fra forskningsspørsmålene om hva som danner grunnlag for forvaltningen av jaktområdene for rype og hvilke reguleringsmuligheter forvalterne har. Vi vil deretter se på hvordan forvalterne responderer på endringer i rypebestanden, rammebetingelser og kunnskapsgrunnlaget gjennom faktiske tiltak i perioden 2006-2016.

Vi har gruppert svarene slik at vi først gjengir resultatene fra de private grunneierlagene, deretter for statsallmenningene.

Organisering av forvaltningen

Det finnes ingen samlet oversikt over private grunneierlag som forvalter rype- eller småviltjakt i Norge i dag. Det antas at det er et betydelig antall og med en stor variasjon i hvordan de er organisert. I denne undersøkelsen bygger de private grunneierlagenes organisering på et formelt opprettet lag med vedtekter, formålsparagraf og i noen få tilfeller underutvalg for forvaltning av småviltjakt. I tillegg til vedtekter vil blant annet lov av 18. juni 1965 nr. 6 om sameige (sameieloven) kunne være førende for beslutninger som skal fattes, i de tilfellene hele eller deler av

jaktområdet ligger i et sameie. Det er viktig å være klar over at grunneierlagene ofte har andre og mer dominerende funksjoner enn forvaltning av rypejakt, som for eksempel forvaltning av storviltjakt, fiske og andre utmarksressurser. Antall grunneiere i de private jaktterrengene varierer mellom 1 grunneier til 340, og de forvalter terrenget i størrelsesorden fra 90 000 daa til 1 800 000 daa. Det er de arealmessige største terrengene som har flest grunneiere.

Grunneierlagene i undersøkelsen har ulik organisering. I tre av grunneierlagene er det et styre som fatter beslutningene, men viktige avgjørelser blir overlatt til årsmøtet der alle grunneierne har stemmerett. Ett grunneierlag praktiserer en nemnd som saksbehandler og hvor beslutninger blir fattet på årsmøtet. Et annet har leid ut terrenget til et lokalt jeger- og fiskerlag, hvor disse tar alle beslutninger. Det siste laget er en bygdeallmenning og de er underlagt lov av 19. juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger (bygdeallmenningsloven) og denne vil være styrende for virksomheten. Alle lagene unntatt ett har vedtekter, men dette grunneierlaget har derimot valgt å utarbeide en driftsplan.

Fjellstyrenes forvaltning og saksbehandling er hjemlet i lov av 6. juni 1975 nr. 31 om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjelloven). Statsallmenninger er i dag de områdene som ikke ble solgt til privatpersoner eller bygdeallmuen da den dansk-norske kongen startet allmenningssalgene på 1600-tallet. Det er i dag 207 statsallmenninger som utgjør omtrent 26,6 mill. dekar (Runningen, 2012:4).

Etter fjelloven § 3 heter det at alle statsallmenninger skal ha et fjellstyre. Det normale er at fjellstyret har fem medlemmer hvor minst to av medlemmene må være bruksberettigede i allmenningen. Det er den kommunen statsallmenningen ligger i som velger medlemmene til fjellstyret. Medlemmene har en funksjonstid på fire år og de er politisk valgt. Fjellopsynet er fjellstyrenes ansatte. Fjellopsynet har svært variert arbeid og skal blant annet være sekretær for fjellstyret, drive saksbehandling, informasjon, veiledning og kontrollere bruken av statsallmenningen. Det er fjellopsynet som forbereder sakene for behandling i fjellstyret. I vårt materiale varierer antall ansatte i fjellopsynet fra 0 til 2 stillinger.

For saksbehandlingen i fjellstyret gjelder forskriftene om enkeltvedtak i lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven). I praksis betyr det at statsallmenningene har en ulik beslutningsprosess sammenlignet med de private grunneierlagene. Blant annet vil et forslag til tiltak i enkelte tilfeller måtte ut på offentlig høring. Forslaget kan derfor ta tid å gjennomføre, men har gjennomgått en grundig saksbehandling.

For alle statsallmenningene er det fjellstyret som tar de formelle beslutninger på bakgrunn av fjellopsynets saksbehandling. I noen tilfeller gir fjellstyret rammer for beslutningene eller har delegert visse typer av beslutninger, som eksempel fastsetting av kvoter. Vi har også ett tilfelle der det ikke var ansatte og fjellstyret tok alle beslutninger.

Vi har registrert at det er varierende interesse for forvaltning av rype i fjellstyrene og på generelt grunnlag kan vi si at forvaltning av reinsjakt og fiske utgjør en betydelig større del av arbeidstiden til fjellopsynet enn forvaltning av rype.

Grunnlaget for beslutningstaking

Jaktrapportering gir et viktig grunnlag for å kunne si noe om utviklingen i bestanden (Hjeljord, 2008). Respondentene i undersøkelse bruker i liten grad jaktrapporter som beslutningsgrunnlag, noe som kan forklares av at få jegere rapportere og at forvalterne heller ikke etterspør det. Kun ett grunneierlag krevde jaktrapport i 2011. De uttalte den gang: «*Det rapporteres, men det blir ikke fulgt opp av allmenningen. Storvilt og reinsjakt blir prioritert*». I siste del av undersøkelsesperioden ser vi en endring. Samme respondent svarer ved oppfølgingsintervju i 2016 at de nå også lager fangststatistikk. Tre av seks grunneierlag lager fangststatistikk i 2015. Overgang til portalen Inatur mener de selv er mye av forklaringen til bedre og flere rapporter, se tabell 1.

Av de ni statsallmenningene har syv rutiner for jaktrapportering, men kvaliteten på rapportering varierer. I 2010 varierte rapporteringsprosenten mellom 18 - 70 % og flertallet lå under 50 %. Etter 2015 øker antallet rapporter og rapporteringsprosent er i gjennomsnitt over 70 %, og skyldes i all hovedsak at kortsalg og rapporter blir

administrert i Inatur, se tabell 2. En respondent forklarer det slik: «*Rapporteringsdata økte til 97 % etter kortsalget ble administrert i Inatur, fra 25 % i 2012 til 97 % i 2016*».

De fleste i utvalget har ingen sanksjoner dersom jegeren ikke rapporterer, men flere sier at jegere som ikke rapporterer heller ikke blir prioritert ved tildeling av jaktkort. En forvalter praktiseres et depositum tilsvarende prisen på jaktkortet, som blir tilbakebetalt dersom de rapporterer. Forvalteren beskriver ordningen slik: «*ca. 70 % innrapporterer og ingen sanksjoner dersom de ikke rapporterer. Men innenbygds må betale depositum tilsvarende prisen på jaktkortet, som blir tilbakebetalt dersom de rapporterer. Mye hyttefolk som jakter og de ønsker ikke å komme på svartelisten. Derfor er også utenbygds flinke å rapportere.*»

De som ikke krever jaktrapport har ulike metoder for å få tilbakemelding etter endt jakt, som samtaler med jegere og andre som bruker terrenget. En sier: «*Ingen rapportering, men de ivrigste jegerne og oppsyn snakkes. Vi har vurdert rapportering, men foreløpig ingen interesse fra fjellstyre. Ofte er det gode rapporter i hytteboken og noen ringer.*» En annen forvalter forklarer manglende rapportering med at dette er ressurskrevende og det er ressurser de ikke har.

Observasjoner gjort i terrenget er med å danne et beslutningsgrunnlag for nesten samtlige deltakerne i undersøkelsen. Med observasjoner her menes observasjoner av rype i jaktterrenget gjennom hele året. De private grunneierlagene bruker i all hovedsak egne observasjoner og observasjoner fra jegere og fjellfolk som beslutningsgrunnlag, se tabell 1. To forvaltere gjennomfører årlig taksering og supplerer takseringsresultatene med observasjoner. En overlater all forvaltning til jegerne. Han sier: «*I og med de langsiktige avtalene tar jegerne selv ansvaret for forvaltningen. Noen har vært der i 4 avtaleperioder (nesten 40 år). Terrenget går da nærmest i arv.*»

Det er små endringer i beslutningsgrunnlaget i perioden, men to av grunneierlagene sier de nå søker mer aktivt etter informasjon om observasjoner gjort av rype i terrenget. Ett grunneierlag har i siste del av perioden opprettet en egen kolonne i rapporteringsskjemaet, som sendes inn etter avsluttes jakt, for «sett rype».

For statsallmenningene er taksering av lirype, sammen med egne observasjoner i terrenget som småviltbestanden, været under klekking og observasjoner gjort av jegere den mest vanlige metoden for å danne seg et beslutningsgrunnlag. Men også meldinger fra forvaltere av naboterrenget, observasjonen av andre som bruker terrenget, som reinjegere, fiskere og faste fjellfolk er med å danne beslutningsgrunnlag. Denne type informasjon har også blitt mer viktig i siste del av undersøkelsesperioden, se tabell 2. En forvalter sier det slik når han får spørsmål om hva som danner grunnlag for beslutning: «*Private observasjoner fra tilfeldige turgåere, jegere, sankere og andre. Noen tar også kontakt på telefon, kommer opp på kontor etc. og gir informasjon om størrelse på kull. Svært viktig og vesentlig informasjon*». En respondent er derimot kritisk til at det ble lagt for mye vekt på de tilfeldige observasjoner fra jegere og fjellfolk, som han mener lett kan være subjektive. Denne skepsisen deler vi.

I 2005 var det fire av ni statsallmenninger som takserte deler av lirypeterrenget. I 2015 er tallet fem av ni. Det er ulike metoder, men linjetaksering er mest vanlig. En statsallmenning har valgt å la én mann gå faste ruter og telle antall sette ryper per time.

Tabell 1: Grunnlag for forvaltning av rypejakt i grunneierlagene, året 2015. Resultatene i tabellen er en grov og forenklet sammenfatning av forvaltningsgrunnlaget.

Navn på terreng	Hvem tar beslutninger om reguleringer av rypejakt?	Når på året fattes beslutning om rypejakt?	Rutiner for å håndtere beslutninger under jakten?	Grunnlaget for beslutning om rypejakt	Konkurrerende interesser	Samarbeid med naboterreng	Soneinndeling, refugier og evt områder utilgjengelig for jakt	Foreligger det fangstrapporter og følges de opp?
Terreng 1	Styret	Minst 1 mnd før jaktstart	Ja, fra 2015	Rapporter fra jegere og fjellfolk	Ingen	Uformelle møter	Ingen	Ja, rapportering via Inatur og egen hjemmeside
Terreng 2	Årsmøtet, men styre kan avgjøre enkeltsaker	Årsmøte, første halvår	Ingen	En frivillig takserte i 2010	Ingen	Ja, generell kontakt når det gjelder jakttider	Ingen	Ingen oppfølging, men det skal rapporteres
Terreng 3	Styret	Årsmøte, første halvår	Ingen	Jegerne forvalter terrenget	Ingen	Ingen	6 soner	Ingen oppfølging.
Terreng 4	Jeger- og fiskeutvalget	Slutten av august	Ja, endringer i rutiner fra 2015	Taksering, egne og andres observasjoner og tilbakemelding fra fjellfolk	Ingen	Ja, fellesmøter med grunneierlagene i kommunen	Ingen soneinndeling, men deler av området er utilgjengelig	Ja, krav om innrapportering hvis de ønsker å jakte neste sesong
Terreng 5	Delegert til administrasjonen	Antall jegere vurderes i juni / juli.	Ingen rutiner, men kan stoppe kortsalg	Taksering og observasjoner av fjellrype, av reinsjegere. Egne vurderinger og ser til naboterreng	Ja, samfunnsansvar, hyttutleie og handel, men ikke avgjørende	Uformelt. De følger med på resultat fra taksering og tilpasser kvoter	4 soner og ett område avsatt som referanseområde. Deler av området er også utilgjengelig	Ja, rapportering via Inatur
Terreng 6	Årsmøte	Årsmøte, første halvår	Ingen	Observasjon fra grunneiere og jegere	Ingen, men tar hensyn til reinsjakta	Nei, men prøver å tilpasse jakttidene til naboterrengene	3 soner og et område avsatt til refugie. Deler av området er også utilgjengelig	Ingen

Tabell 2: Grunnlag for forvaltning av rypejakt i statsallmenningene året 2015. Tabellen er en grov og forenklet sammenfatning av forvaltningsgrunnlaget.

Navn på terreng	Hvem tar beslutninger om reguleringer av rypejakt?	Når på året fattes beslutning om rypejakt?	Rutiner for å håndtere beslutninger under jakten?	Grunnlaget for beslutning om rypejakt	Konkurrerende interesser	Samarbeid med naboterreng	Soneinndeling, refugier og evt områder utilgjengelig for jakt	Foreligger det fangstrapper og følges de opp?
Terreng 1	Fjellstyret, men fjelloppsynet kan sette dagskvoter	Jakttid og antall jegere tas vinter / vår. Ant. kvoter tas rett før jakten, i sept.	Ingen rutiner, men har mulighet	Taksering og ser til naboterreng. Egne observasjoner og observasjoner ved jaktprøver og fra turgåere/ jegere /andre	Ingen, men ønsker å gi et godt tilbud og fritt kortsalg til hundefolk	Ja, ufornøyet kontakt, primært om samordning av kvoter	3 soner for utenbygds jegere med hund. Deler av området er utilgjengelig	Ja, rapportering og veldig bra etter at de startet med kortsalg via Inatur
Terreng 2	Fjellstyret	Første halvår	Ingen rutiner, men har mulighet	Taksering av en mann. Egne observasjoner og observasjoner fra jegere	Nei	Ja, ufornøyet kontakt om de freder eller ikke og om felles jaktstart.	Ingen soneinndeling, men deler av området er utilgjengelig	Ja, bedre rapportering via Inatur
Terreng 3	Fjellstyret	I begynnelsen av august, etter taksering.	Ingen rutiner	Taksering.	Ja, samfunnsansvar og lokalt næringsliv, spesielt overnatting.	I liten grad	2 soner og to områder avsatt til refugier.	Ja, etter endt sesong og gjerne når de søker om jakt året etter. Dvs søker og rapporterer samtidig.
Terreng 4	Fjellstyret	Før jaktstart.	Ja	Egne observasjoner som småviltbestand, klekking og meldingar fra nabovald og jegerar. Fangstrapper	Ja, samfunnsansvar. Fjellstyret er veldig opptatt av å tilby jakt for allmennheten og å holde lave priser.	Ja, formelt samarbeid om jaktstart, kvoter og felles oppsyn.	3 soner for Jakt med hund. Deler av område er utilgjengelig	Ja, sammendrag av fangstrapper i februar. Rapport til styret.

Terreng 5	Fjellstyret sammen med viltneemnda. Fjelloppsynet kan bestemme dagskvotene	Korttrekning og tildeling før 1. mai. Dagskvoter varierer med taksering og vurderes hvert år.	Ingen rutiner, men har muligheter	Taksering, egne observasjoner og observasjoner fra reinsgjeterere og de som er mye i terrenget	Innenfor det loven tillater. Det taes hensyn til lokal tradisjon, som bla vinterjakt. Derfor beholdes denne.	Ja, uformell kontakt.	3 soner for jakt med hund. Deler av området er utilgjengelig	Ja, ved innsending av jaktkort og ved registrering via Inatur
Terreng 6	Fjellstyret	Sensommer	Ingen	Egne observasjoner og ser til nabovald	Ingen	Ja, uformell om jakttid og fredning.	Ingen soneinndeling, men deler av området er utilgjengelig	Ingen. Kun det som fjelloppsynet kontrollere. Lytter til det jegere sier
Terreng 7	Fjellstyret	Gjennom hele året		Taksering og forskning.	Ingen	Ser til naboterreng og hva de gjør	Ingen soneinndeling, men 2 områder avsatt til refugier. Deler av området er utilgjengelig	
Terreng 8	Fjellstyret	Beslutninger om regulering av jakttrykk bør skje i løpet av mars.	Ja, og gjennomført i 2015	Taksering, egne og andres observasjoner, kjentfolk går i faste områder. Danner seg et bilde ved klekking, om høsten og av stamfugl.	Ingen	Ja, formell kontakt	Ingen	Ja, spesielt etter første periode (10/9 til 23/9) får de mange rapporter.
Terreng 9	Daglig leder tar beslutning og fjellstyret slutter seg alltid til	Fordeling av kort til utenbygds-jegere i mai. Etter taksering i august vurderes kvoter, antall jegere, jaktidsbegrensing etc.	Ingen rutiner, men stoppet jakten i sept. 2008.	Taksering, fangstrapporter, egne observasjoner og jegerobservasjoner De samler også inn vingepøver	Nei, men de er klar over ringvirkningene for næringslivet	Ja, uformell. Dårlig rypetall for naboterreng legges inn i egne vurderinger når avgjørelser fattes	3 soner for utenbygds jegere med hund. Deler av området er utilgjengelig	Ja, det skal rapporteres 10 dager etter jakten. Et omfattende rapporteringsskjema

Tidspunkt for beslutning

Beslutning om jakt tas på ulike tider av året, se tabell 1. På årsmøtet, som vanligvis er i februar/mars, bør en ha kunnskap om fjorårets jakt. På årsmøte har alle medlemmer av grunneierlaget stemmerett. Tre av grunneierlagene fatter beslutninger som omhandler jakt på årsmøtet. De resterende tar sine avgjørelser i løpet av sommeren og frem til jaktstart. Dette begrunner de med at de vil vurdere terrenget gjennom året, og en nevner forholdene ved forsommer med rypeklekking, som viktig beslutningsgrunnlag. Ett av disse velger å fatte beslutning om jakt i slutten av august for best mulig kunnskap om terrenget.

Når først jakten er startet gjøres det sjelden endringer i jakttid eller kvoter. Enkelt saker som krever hurtig avgjørelse kan tas på styremøter gjennom hele året, men ingen har hatt rutiner for dette. De opplyser derimot at de har muligheter i regelverket, men at det ikke har vært aktuelt, før i 2015. Da er det to av grunneierlagene som besluttet å gjøre endringer etter jaktstart, og en av disse innførte nye rutiner. Han sier: «*Det ble gjort i 2015. Da møttes styret en uke etter jakta og innførte baglimit*».

Fem av ni statsallmenninger i undersøkelsen fatter beslutninger om rypejakt i første halvår, resten i løpet av sommermånedene, se tabell 2. Noen beslutninger, som størrelse på kvoter og begrensinger i antall jaktkort, kan fattes like før jaktstart. Det er vanlig at slike avgjørelser tas etter resultatet av årets rypetaksering foreligger. Av de ni statsallmenningene svarer to at de har rutiner for å fatte hurtig avgjørelse under jakten, og en av disse gjennomførte det i 2015. Da ble jakten stoppet etter 14 dager. Seks av statsallmenningene svarer at lovverket åpner for det, men at de ikke har laget rutiner. En forvalter sier: «*Spesielt etter første periode (10/9 til 23/9) får vi mange rapporter og vi kan stoppe på dagen hvis det er krise*» En forvalter sier at det ikke er aktuelt å endre beslutning under jakten fordi sesongen er kort og de vil ha det avklart før jaktstart.

Mulige interessekollisjoner

Med interessekollisjon mener vi om det tas andre hensyn enn rypebestand når jaktstart og eventuelt kvoter bestemmes. Slik hensyn kan være utleie av egne hytter, handel i nærbutikker, samfunnsansvar e.l.

Det er ingen grunneierlag som opplever direkte interessekollisjon, se tabell 1, men andre forhold enn rypejakt blir av én nevnt som relevant i forbindelse med beslutninger om forvaltning av jaktterreng. Han sier: «*Det er fokus på utleie av hytter og disse jegerne blir prioritert.*» Samfunnsansvar blir også nevnt og det samme blir turisme og varehandel. En respondent svarer følgende på spørsmålet om de opplever interessekollisjoner: «*Ja, litt. Samfunnsansvar, få turister og varehandel, men ikke avgjørende. Men velger heller lavere kvote enn å stenge jakten.*» De andre grunneierlagene sier at rypebestanden alene er styrende for forvaltningen.

Statsallmenningen vektlegger i større grad enn de private andre forhold enn rypejakt som en del av beslutningsgrunnlaget, se tabell 2. Hensyn som nevnes er hensyn til allmenheten, lokalt næringsliv, reinsjakt og hensyn til jegeren. To presiserer at hensynet til allmenheten er viktig, at allmenheten har et tilbud om jakt: «*Ja, her følger vi fjelloven (§ 3 og § 23) som sier at de skal ta hensyn til lokalt næringsliv og samfunnsansvar*» (...) «*Fjellstyret føler eit ansvar for å ha eit småviltjakttilbod til allmenheten. Bevisst på å halde lave prisar.*» Tre statsallmenninger trakk frem at lokal næringsvirksomhet, som overnatting og handel, blir vektlagt.

Samarbeide med andre jaktterreng

Med samarbeid her mener vi formell eller uformell kontakt med tilgrensende jaktterreng om tiltak, som felles jaktstart, kvoter fredning m.m., men også kunnskapsutveksling.

Alle grunneierlagene oppgir at de har hatt kontakt med naboterreng, se tabell 1. Dette er uformell kontakt, dvs de snakker sammen om for eksempel tiltak som kvoter eller endret jaktstart. Noen ganger velger de å tilpasse tiltakene til naboterreng, andre ganger ikke. Kun en grunneier oppgir å ha et mer formelt samarbeid med naboterreng, med fellesmøter.

Åtte statsallmenninger oppgir at de har en form for kontakt med tilgrensende terreng, se tabell 2. I hovedsak er også dette uformell kontakt, men to oppgir at de har etablert formell kontakt og hvor en av disse har etablert et samarbeid med naboterrenget. Samarbeidet kan omfatte felles jaktstart, fredning, kvoter og oppsyn.

Denne formen for fellestiltak mellom naboterreng blir mer utbredt i siste del av undersøkelsesperioden. To statsallmenninger har endret praksis. En statsallmenning som svarte følgende i 2010, «*Nei, vi ser på det vi har og våre resultat*», svarer i 2016, «Ja, særlig i forhold til bestand. Dårlig rypetall for naboterreng legges inn i egne vurderinger når avgjørelser fattes». Den andre sier i 2010, «*Nei. Vi vet hva de gjør, men vi tar ikke hensyn til det*». Og i 2016 at de har etablert et uformelt samarbeid med naboterreng, primært om samordning av kvoter.

Annen kunnskap som grunnlag for beslutningstaking

I forbindelse med oppfølging i 2016 stilte vi forvalterne noen nye spørsmål, blant annet om lov av 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven), spesielt § 16², anvendes i forbindelse med forvaltning av rypejakt. Videre spurte vi om det har hatt noen forvaltningsmessige konsekvenser at rypa kom på rødlista høsten 2015 som nær truet, og om de har kjennskap til, eller deltatt i, rypeforvaltningsprosjektet i regi av NINA.

Det er ingen av respondentene som har deltatt i rypeforvaltningsprosjektet i regi av NINA, men én er blitt spurt om å delta. Prosjektet var ellers lite kjent blant respondentene i utvalget, men et grunneierlag sier at de kjenner til resultatene og det har ført til mer bevissthet om at jakt har noe å si for bestanden. For statsallmenningene er det seks som sier de er kjent med resultatet fra prosjektet. En sier: «*kjent med resultatet og at jakt spiller en rolle. Men tar ellers ikke hensyn til resultatene*». Da de mener de allerede har god forvaltning av rype.

Det er ingen av grunneierlagene som har gjort tiltak på bakgrunn av at rype kom på rødlisten i 2015, men to oppgir at det har hatt en effekt for forvaltningen. En av disse sier: «*Litt mer obs, men ingen tiltak. Likevel lettere å stenge terrenget nå*» Den andre sier: «*Den påvirker nok de vurderingene som blir gjort*».

For statsallmenningene er det heller ingen som har gjennomført tiltak som et resultat av at rypa kom på rødlisten. To av respondentene svarer at de baserer forvaltningen på erfaring, og en sier: «*Nei, akkurat på det punktet ser vi ikke på som noe krise da vi av erfaring vet at rypebestanden variere veldig mye*» En annen svarer at de klar over det og det har en effekt, uten at de tar direkte hensyn til det. Han sier: «*Fordi vi har kunnskap om bestanden i vårt område og bruker den kunnskapen som rettesnor.*»

Naturmangfoldloven § 16 tredje ledd sier at «Høsting kan bare tillates når best tilgjengelig dokumentasjon tilsier at arten produserer et høstingsverdig overskudd.» Kriteriet om «best tilgjengelig dokumentasjon» medfører blant annet at dokumentasjonsgrunnlaget for beslutning bør omfatte data om bestandens størrelse, utvikling og om høstingens faktiske omfang og den bør så langt som mulig være fremskaffet ved bruk av vitenskapelige metoder (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) Om lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldloven) s. 123-125 og s. 385-387). Videre skal arten «produsere et høstingsverdig overskudd» som her betyr at høstingen skal være bærekraftig.

Blant de private terrengene var det en som hadde kjennskap til den nye lovbestemmelsen og mente at de anvender den i forvaltningen. Forvalteren sier: «Ja, prøver å ta hensyn og høste av et overskudd.» De andre svare enten blankt eller at de ikke har kjennskap til naturmangfoldloven, men flere mente likevel at de praktiserer den. En sier: «*Ikke kjennskap til loven, men mener at jegerne praktisere den ved langsiktig forvaltning av terrenget.*» I dette terrenget er det faste jegere med ti års leiekontrakter. En annen sier: «*Nei, ikke bevisst*», men at de mener den brukes i praksis ved vurdering av jakt /ikke jakt og kvoter.

² Naturmangfoldloven § 16. (høsting av vilt og lakse- og innlandsfisk) som sier at «Høsting kan bare tillates når best tilgjengelig dokumentasjon tilsier at arten produserer et høstingsverdig overskudd. Ved avgjørelsen om å tillate høsting og om fremgangsmåten ved høsting skal det videre legges vekt på artens funksjon i økosystemet og den virkning høstingen kan ha på det biologiske mangfold for øvrig. Det skal også legges vekt på artens betydning for næring eller rekreasjon, høstingstradisjon i vedkommende område og på skade som arten gjør.»

For forvalterne i statsallmenningene er det fem som sier de anvender naturmangfoldloven, uten at det nødvendigvis synliggjøres i saksutredningen. En forvalter sier: «Ja, den ligger i bakhodet og i praksis gjennom reguleringer som kvotebruk» En annen sier: «Ja, anvender loven på den måten det er krav til, som §§ 8-12³. Bruker ikke § 16 i teorien, men ser at vi bruker den i praksis. Vi freder dersom det er færre enn 2,5 kylling per kull.» Resten svarer at de ikke anvender bestemmelsen.

Økonomi

Inntekter fra salg av jaktkort og overnatting er en viktig del av den rurale økonomien (se Sharp og Wollscheid, 2009). Inntektene fra salg av jaktkort varierer og for fem av grunneierlagene ligger det mellom kr 0,05 til kr 0,90 pr. daa. Ett eksklusivt terreng har, avhengig av terrengsoner, en inntekt på mellom kr 3,30 til kr 6,60 pr. daa.

Statsallmenningens inntekter varierer fra kr 0,02 til 0,91 pr. daa. Det er lite administrasjon i tilknytning til rypejakt og inntekt fra rypejakten er for de aller fleste forvalterne å betrakte som nettoinntekt.

Tiltak gjennomført i perioden

Vi spurte forvalterne om hvilke tiltak de har gjort i årene 2006 til 2016 og hvordan beslutninger ble fattet i forbindelse med tiltakene.

De private forvalterne er ikke pålagt de samme reglene for saksbehandling og har i utgangspunktet en større fleksibilitet enn statsallmenningene. Mens statsallmenningene må følge bestemmelsene i fjelloven §§ 8 til 10, har de private forvalterne i større grad mulighet til å gripe inn og regulere før og under jakten.

I perioden vi undersøker ser vi eksempler på at de private grunneierlagene har grepet inn og endret vilkårene før og under jakta. Ett av disse satte frem forslag om utsatt jaktstart under ett årsmøte, uten at det på forhånd var på saklisten. Forslaget ble vedtatt. Dette er et eksempel på rask endring av forvaltningen. Ett grunneierlag stoppet jaktkortsalg like etter jaktstart. Ett annet innførte kvoter, også det etter jaktstart. Det er eksempler på beslutninger fattet i jakttiden.

Det er to typer tiltak som dominerer i denne undersøkelsen, og det er endring av jakttid og bruk av kvoteregulering. I løpet av 10 års perioden er det tre grunneierlag som endrer dato for jaktstart, se tabell 3. To som utsatte jaktstart (terreng 2 og 6) begrunner det med vekslende bestand og færre observerte typer i terrenget. En av disse rapporterer at utsatt jaktstart gir mindre kortsalg. Begge opphevet tiltaket i løpet av perioden og gikk tilbake til opprinnelig jaktstart. Ett grunneierlag (terreng 5) går motsatt veg og framskynder jaktstart i perioden, fra 15.09 til 10.09. Dette gjorde de for å tilpasse jakttidene til naboterrenget. Tre grunneierlag (terreng 2, 4 og 6) praktiserer vinterjakt i første del av perioden, men ingen har vinterjakt etter 2013.

I første undersøkelses år, 2006/07, er det ett grunneierlag som praktiserer kvoteregulering (terreng 2), se tabell 4. I siste del av undersøkelsesperioden, har fire av seks innført kvotereguleringer,. To av disse innfører kvoter for første gang i 2015. To grunneierlag (terreng 2 og 5) justerer kvotene i siste del av perioden og begge setter for første gang egne kvoter for fjelltype. Terreng 3 og 6 har ikke innført kvoteregulering, men valgt å endre jakttid (se tabell 3), noe de mente hadde hatt god effekt på kortsalg.

³ Naturmangfoldloven §§ 8–12 omtales i § 7 som prinsipper for offentlig beslutningstaking. De gjelder enten en beslutning fattes med hjemmel i naturmangfoldloven eller andre lover. De inngår i saksforberedelsen og skjønnsutøvingen når de ulike myndighetene fatter beslutninger etter eget lovverk som berører naturmangfold.

Tabell 3: Tidspunkt for jaktstart og -avslutning for grunneierlagene i 10-års perioden.

Jaktstart	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
terreng 1	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.
terreng 2	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	1.12.	1.12.	1.12.	10.09 ¹	10.09 ¹	10.09 ¹
terreng 3	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.
terreng 4	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.
terreng 5	15.9.	15.09 ²	15.9.	15.9.	15.9.	10.09 ²	10.9.	10.9.	10.09 ²	10.09 ²
terreng 6	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	1.10.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.
Jaktavslutning	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
terreng 1	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 2	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12 ¹	23.12 ¹	23.12 ¹
terreng 3	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 4	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 5	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 6	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.

¹ Fremskyving av jakttidspunkt og avvikling av vinterjakta skyldes tilpasning til naboterrengets jakttider.

² Jakten avsluttes for utenbygds jegere i oktober pga. tilbakemelding om lite fugl i terrenget.

Tabell 4: Antall kvoter per jegerdøgn gjennom perioden, fordelt på fjell-, lirype eller begge.

kvote per jegerdøgn Grunneierlagene	2006/2007		Felles kvote for li- og fjell-rype		2007/2008		Felles kvote for li- og fjell-rype		2008/2009		Felles kvote for li- og fjell-rype		2009/2010		Felles kvote for li- og fjell-rype		2010/2011		Felles kvote for li- og fjell-rype		2011/2012		Felles kvote for li- og fjell-rype		2012/2013		Felles kvote for li- og fjell-rype		2013/2014		Felles kvote for li- og fjell-rype		2014/2015		Felles kvote for li- og fjell-rype		2015/2016		Felles kvote for li- og fjell-rype		
	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype	fjell-rype	li-rype			
terreng 1																																									2 ¹
terreng 2			5			5			5			5			5	2			2			2			2			2			2			2			2				
terreng 3																																									
terreng 4																																									2 ²
terreng 5							2			2			2			2		2	1			2	1		2	1		2-3	0-1	3	1	1									
terreng 6																																									

¹ Kvoter innført ved møte, etter jaktstart

² Stopper kortsalget 01.09

Tabell 5: Tidspunkt for jaktstart og -avslutning for statsallmenningene i 10-års perioden.

Jaktstart	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
terreng 1	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.
terreng 2	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	1.10.	1.10.	1.10.	1.10.
terreng 3	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	Fredet				15.9.	Fredet
terreng 4	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	20.9.	20.9.	20.9.	20.9.
terreng 5	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.09. ¹	15.9.	15.9.	15.9.
terreng 6	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.
terreng 7	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	Fredet
terreng 8	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.9.	10.09 ²
terreng 9 ³	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.	15.9.
jaktavslutning	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
terreng 1	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.
terreng 2	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 3	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	Fredet				23.12.	Fredet
terreng 4	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12.	23.12.
terreng 5	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.
terreng 6	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	28.2.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.
terreng 7	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	Fredet
terreng 8	9.10.	9.10.	9.10.	9.10.	9.10.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	
terreng 9 ³	23.12.	23.12.	1.11.	16.10.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.	23.12.

¹ Et felt fredet.

² Stoppet jakten etter to perioden a 7 dager.

³ Freder deler av terrenget undersøkelsesperioden.

Tabell 6 Statsallmenning. Antall kvoter per jegerdøgn gjennom hele perioden, fordelt på fjell-, lirype eller begge

Kvoter per jegerdøgn Statsallmenning	2006/2007		Felles kvote 2007/2008		Felles kvote 2008/2009		Felles kvote 2009/2010		Felles kvote 2010/2011		Felles kvote 2011/2012		Felles kvote 2012/2013		Felles kvote 2013/2014		Felles kvote 2014/2015		Felles kvote 2015/2016		Felles kvote		
	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	fjell-rype	li-rype	for li-og fjell-rype	for li-og fjell-rype	
terreng 1 ¹															2			3			3		2
terreng 2																							1
terreng 3 ²														Fredet						2		Fredet	
terreng 4 ³											3				2			2			2		2
terreng 5		3			?		4		2		2		2		2	2		2	2	2			1
terreng 6																							
terreng 7									Fredet		Fredet		2		2	Fredet		2			2		Fredet alt småvilt
terreng 8																							
terreng 9 ⁴		5			5		3		1	1	1		3		4		2			4		3	2

¹ Registrerer færre ryper og innfører kvoter for første gang i 2012.

² Fredet terrenget dersom taksering viser færre enn 8 fugl per km².

³ Høy rapportering og mindre fugl per jegerdøgn danner grunnlag for jaktidsbegrensning og kvoter.

⁴ Store variasjon i resultat fra taksering og velger derfor å differensiere uttak i de ulike terrengene, ved bruk av kvoter og fredning i perioden, se også tabell 2 og 5.

I statsallmenningene har to av ni (terreng 2 og 4) utsatt jaktstart i perioden, se tabell 5. Tre har stanset vinterjakt og to har valgt å frede terrenget. En forvalter begrunner stans av vinterjakta med følgende: «*Fordi de rypene som overlever vinteren skal få danne årets bestand*» En annen forvalter forklarer «*at den rypa du skyter etter jul er den rypen som ville overlevd.*» Dette sier han kan ha sammenheng med rypeforskningsprosjektet til Pedersen mfl. (2016). At han har lest om det.

I 2006 praktiserte to av ni statsallmenninger kvoteregulering. Ti år senere er tallet syv, se tabell 6. Statsallmenningene bruker også flere tiltak i perioden, som fredning av li- og/eller fjellrype eller stans av all jakt.

Statsallmenningen kan velge å prioritere jegere fra allmenningsområdet ved tildeling av jaktkort, jf § 23 i fjelloven. De kan også differensiere tidspunkt eller soner for jaktstart, jakt med og uten hund og kvoter mellom innenbygds og utenbygds jegere. Flere av statsallmenningene velger å bruke denne muligheten i større eller mindre grad (se tabell 2).

Rypejakta er kortvarig flere steder i Norge grunnet naturgitte forhold. Utsettelse av jaktstart kan også være av stor betydning siden det ofte kommer snø i fjellet i oktober /november. Dette vanskeliggjør jakten og en del fjellveier stenges. En respondent mente at det derfor ikke har noen hensikt å regulere jakten. En annen nevnte at det å frede terrenget eller stoppe jakta, kan ha som konsekvens at jegerne flytter til andre terreng, og at det dermed blir større jakttrykk på disse. Det er det også flere av statsallmenningene som opplever at de får økt pågang av jegere fordi naboterrenget har stengt eller innført andre innskrenkende tiltak.

På spørsmålet om det er etablert områder innenfor terrenget hvor det ikke jaktes, såkalte refugier (se tabell 1), sier en grunneier at de har et område som fungerte som refugie. «*Ja, et område sentralt i jaktområdet er fredet som et referanseområde hvor det også utføres taksering. Videre er det en del områder hvor det er langt inn til fjellrypene.*» Ved siste intervju følger han opp med en kommentar til tiltaket: «*Merker ingen endring i antall ryper i refugiene og eller i jaktområdet.*» Ingen andre grunneierlagene har opprette refugier, men noen forteller om områder som er utilgjengelige, men at de ikke vet om det er ryper i disse.

To av ni statsallmenninger har valgt å frede en del av terrenget, se tabell 2. De andre oppgir at deler av terrenget freder seg selv fordi det er utilgjengelighet, for bratt eller at det ligger for langt fra veg til at det kan regnes som tilgjengelig. En respondent svarer på spørsmålet om de freder hele eller deler av terrenget: «*Nei, fordi ingen forskning kan dokumentere at det har noe effekt*». Han sier videre at det vil kreve omfattende oppsyn, dersom det skal være mulig å kunne si noe om effekt.

Diskusjon

De private forvalterne i undersøkelsen har etter vår oppfatning like gode muligheter som de offentlige til å utøve en god og bærekraftig forvaltning av rype. Grunneierlagene har ulike ordninger for hvem som fatter beslutninger om rypeforvaltning avhengig av hvordan de er organisert. Der det er mange grunneiere vil prosessen, som viktige avgjørelser må gjennom, kunne bli mer krevende.

Alle grunneierlagene har delegert hele eller deler av beslutningen om rypeforvaltning til et styre, utvalg eller administrasjon. Her ser vi at interessen for rypeforvaltning er med å danne grunnlaget for de avgjørelser som fattes. Der interessen er stor er det innført flere reguleringer, og særlig i siste del av undersøkelsesperioden. Manglende ressurser til forvaltningen eller interessekollisjoner har lite å si for de beslutninger som fattes.

Hjeljord (2008) sier at kunnskapsgrunnlaget bør omfatte kunnskap om bestand, som skutt fugl, sett fugl og ungfugl i forhold til gammel fugl. Naturmangfoldloven §§ 8 til 12 har også regler for bærekraftig forvaltning og stiller krav til kunnskapsgrunnlag. Vi ser at grunneierlagene foretrekker jegerobservasjoner sammen med egne observasjoner som grunnlag for kunnskap. Det kan forklares ved at dette er lokalkunnskap som de oppfatter som pålitelig, lett tilgjengelig og uten kostnad og administrasjon. Likevel ser vi en endring i den andre undersøkelsesperioden mot mer taksering og økt bruk av jaktrapportering. Det kan tyde på at den private forvalter ønsker et bredere kunnskapsgrunnlag for en best mulig forvaltning, men kan ikke sies å ha en kunnskapsbasert forvaltning i dag.

Rypeforvaltningsprosjektet (Pedersen mfl., 2016) og rødlista (Kålås, 2015) kommer med ny kunnskap om rype og dette bør være kjent for forvalterne. Til tross for at de private forvalterne sier de i liten grad kjenner resultatene fra rypeforvaltningsprosjektet eller tar hensyn til rødlista, ser vi at flere grunneierlag, særlig i siste del av perioden, ser til naboterrengene for å tilpasse forvaltningen, slik som tilpasning av jakttid eller kvoter. Tilsvarende ser vi en endring i perioden mot flere og kraftigere regulering som jaktstopp, utsatt jaktstart, opphør av vinterjakt og begrensinger i salg av jaktkort.

De grunneierlagene som har valgt å la jegerne selv forvalte terrenget, enten ved å bruke langsiktige avtaler eller utleie til jakt /fiskeforening, er de som har gjennomført færrest tiltak. I disse terrengene er det jegerne som besitter den lokale kunnskapen og forvalter terrenget. Grunneierlagene som har denne ordningen, mener at jegeren er en god forvalter som tilpasser jakttrykket etter bestand. Er det et dårlig rypeår tas det ut færre ryper og med det sørger for en å opprettholde en bærekraftig bestand, men dette kan ikke dokumenteres utover påstand fra en respondent. Ved en endring i fjelloven § 10 tredje ledd⁴, fikk statsallmenningene gjennom fjellstyrene fullmakt til å fatte såkalte hastevedtak. De betyr at fjellstyrevedtak kan tre i kraft etter en uke og ikke etter fire uker, som er det normale. Dette ble av en respondent nevnt som en stor fordel i forvaltningen.

Fjellopsynet er saksbehandler, besitter fagkompetanse og de fleste opplever at ressursituasjonen er tilfredsstillende for en god forvaltning. Fjellstyrene har flere møter, fordelt over hele året og dermed flere muligheter for å endre beslutninger. De har en bedre og mer formell kontakt med naboterreng, flere jegere som rapporterer, og de er bedre på å takserer terrenget, noe som gir et bedre kunnskaps- og beslutningsgrunnlag. I sum kan dette forklare hvorfor de i perioden har gjennomført flere reguleringstiltak enn de private forvalterne.

Tiltakene som gjennomføres i statsallmenningene bygger i hovedsak på resultater fra taksering, som blir oppgitt å gi «fersk kunnskap om lirype», men også her som hos de private, er kunnskap fra egne observasjoner og observasjoner fra jeger viktig redskap for forvaltningen. For fjellrype gjennomføres det ingen taksering verken i private eller offentlige terreng. Her vil observasjoner gjort i terrenget ofte være eneste kunnskapsgrunnlag for tiltak.

I siste del av undersøkelsesperioden ser vi samme tendens som hos de private forvalterne, at tiltakene blir flere og sterkere. Flere av statsallmenningene anvender blant annet fredningstiltak av hele eller deler av terrenget, noe de er alene om. Dette samsvarer med at kunnskapsgrunnlaget er styrket i perioden, både fra forskning, offentlig forvaltning og hos den enkelte statsallmenning.

Statsallmenningen oppgir at samfunnsansvar er med å danne grunnlag for forvaltningen. Dette er i tråd med fjelloven § 23 som sier: «I statsallmenning skal dei som siste året har vore og framleis er fast busette i Norge ha rett til under like vilkår å oppnå høve til å drive jakt ...» Derimot har konkurrerende interesser, som lokalt næringsliv og turisme, mindre betydning. Tilgjengeligheten til jaktområdene er som regel gode som følge av vegutbygging og hyttebygging (Skonhoft og Gudding, 2010), men ingen av respondentene i denne undersøkelsen gjør tiltak for å bedre tilgjengeligheten for jegeren, som brøyting eller å åpne bommer. På samme måte gjøres det heller ikke noe for å hindre jegeren i å komme inn i jaktterrengene. Flere mener at snøforhold gjør at terrenget freder seg selv ved at det ligger i områder hvor ferdselsvegene ikke brøytes. Dette er også et argument som brukes for å ha fritt kortsalg tidlig i jakta.

Inntektene fra rypejakt er marginal sammenlignet med inntektene fra storviltjakt. Likevel er inntektene fra rypejakta et viktig bidrag, da dette er å regne som nettoinntekt. I de private terrengene er ikke inntekten fra rypejakta like viktig for grunneierne, men den kan være viktig for bygda da overskuddet i flere tilfeller brukes til fellestiltak eller går til andre tiltak, som kultivering. I ett av de private terrengene, hvor jakten leies ut eksklusivt, er inntekten viktig.

⁴ Jf. forskrift av 12. august 2010. Forskrift om unntak frå lov om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova) § 10 tredje ledd om tidspunkt for ikrafttredelse av fjellstyrevedtak fatta med heimel i fjellova § 23 tredje ledd.

Av jaktterrengene i undersøkelsen er ca. 90 % av arealet høyfjellsterreng og domineres av fjellrype, som ikke takseres, og det er kun ved observasjon og jegerrapportering at en kan få et bilde av bestanden. Vår undersøkelse viser at jaktrapportering i mindre grad nyttes i forvaltning av rype. Det kan ha sammenheng med ufullstendig rapportering og at forvalterne derfor oppfatter disse opplysningene som for dårlig. En annen forklaring kan være usikkerhet knyttet til å fastslå rypebestanden ved rapportering fra fjorårets jakt ikke gir riktig informasjon om forutsetningene for neste års jakt (se Andersen mfl., 2010:28). Høy rapporteringsprosent og bruk av rapporter der jegeren også fører på «sett vilt» danner et godt grunnlag for forvaltning og spesielt for fjellrypa. Rapportering fra jegere om skutt fugl og observerte fugl er likevel nyttig og kan gi presis informasjon, da de er faktiske hendelser med stor pålitelighet. I forhold til fjellrype kan det være den eneste informasjon forvalteren har. Andersen mfl. (2010:18) fant at det var signifikante forskjeller mellom statsallmenninger og private områder når det gjaldt fangstrapportering. Fangstrapportering var mer vanlig i statsallmenninger. Det er den samme tendensen i vår undersøkelse, særlig i første del av perioden. I siste del av undersøkelsesperioden ser vi en økning i antall rapporter både hos de private og offentlige forvalterne og årsaken er i all hovedsak overgang til portalen Inatur, som har gjort rapportering enklere. Likevel er tendensen i denne undersøkelsen at observasjoner og taksering er det som danner grunnlag for forvaltningen.

Kunnskap om fjellrypebestand økes i perioden, med mer observasjon i terrenget og gjennom jaktrapportering. Der det i første del av perioden ikke var iverksatt tiltak spesielt for fjellrype, ser vi en endring i siste del av perioden. Særlig statsallmenningene innfører regulering på fjellrypa spesielt, som kvoter.

Suksesskriterier som ble trukket fram for god rypeforvaltning var egenskaper hos forvalteren som høy kompetanse, lokalkunnskap, erfaring og interesse for rype. For statsallmenningen/ grunneierlag vil dette være kriterier som bidrar til at fjellstyre/ årsmøte lytter og fatter avgjørelse i tråd med anbefalinger. Egen forvaltningsplan for rype er også et viktig bidrag. Videre må det være mulig å vurdere bestanden gjennom året og kunne innføre tiltak på kort varsel.

Soneinndeling gir mulighet til å spre jegerne og differensiere tiltak i hver sone. Videre er samarbeid med naboterreng, som utveksling av kunnskap fra resultat fra taksering eller observasjoner, og samkjøring av jakttider og eventuelt andre regulerende tiltak noe flere forvaltere har god erfaring med.

Konklusjon

Kjernen i dette prosjektet har vært å få frem opplysninger om, og endringer i, beslutningsprosesser i forbindelse med forvaltningen av rypeterreng og hvilke tiltak som er gjennomført. Spørsmålene har knyttet seg til når beslutningene fattes, hvem som fatter beslutningene, på hvilket grunnlag disse fattes og resultat av beslutningen. Med bakgrunn i ulik organisering, regelverk og administrasjon hadde vi forventet at det skulle være store forskjeller i hvordan de private forvaltet rypeterreng kontra statsallmenningene. Det er det ikke, men noen forskjeller er det. Statsallmenningene har et mer faglig og profesjonelt apparat som fatter beslutningene, mens de private grunneierlagene baserer sine beslutninger på lokalkunnskap og lang erfaring.

Kunnskap om bestandsutviklingen er et viktig grunnlag for beslutninger og hvordan rypejakten skal forvaltes. De aller fleste forvaltere benytter i større eller mindre grad uformell informasjon fra jegerne når det fattes beslutninger. En innvending som reises av en forvalter er at denne informasjonen ofte er subjektiv og at inntrykket den enkelte danner seg er tilfeldig. Vår undersøkelse viser at forvalterne har et bedre kunnskapsgrunnlag for forvaltning av lirype enn fjellrype. For fjellrype vil rapportering gi forvalteren en bedre oversikt over bestanden og hva som er tatt ut. Han vil også kunne si noe om stamfugl.

Både offentlige og private forvaltere besitter sterke virkemidler med den hensikt å kunne gripe inn å regulere jakttrykket, ved for eksempel å redusere jakttiden, redusere antallet jegere eller sette uttaksbegrensinger som kvoter og fredning. De grunneierlagene som responderte på endringer i rypebestanden i perioden, gjennomfører tiltak som kvoter og redusert jakttid. Statsallmenningene bruker flere virkemidler enn de private. De differensierte kortsalg på innenbygds og utenbygds. Videre bruker de sterke reguleringer som fredning av hele eller deler av terrenget. Tiltakene varer også noe lengre i tid, enn hva som er tilfelle for de private grunneierlagene. Det er kun

en forvalter som har gjennomført begrensinger i antall jegere. En forklaring kan være at rypejakt er en populær jaktform og har hatt en formidabel vekst. Forvalterne strekker seg i det lengste for å kunne tilby flest mulig denne jaktformen. Både private og statsallmenningene trekker frem at de har et samfunnsansvar for å gjøre jakt tilgjengelig for flest mulig.

De private forvalterne som i vår undersøkelse viser størst handlingskraft, er de private grunneierlagene som har et eget underutvalg som tar beslutninger vedrørende rypejakt. De har med andre ord personer med kompetanse som er spesielt opptatt av rypejakt. Tilsvarende for de offentlige forvalterne er dette de som har utarbeidet egne forvaltningsplaner.

Pedersen mfl. (2016) beskriver et konglomerat av ulike former for regulering. Dette bekreftes i vår undersøkelse. Det er stor variasjon i bruk av tiltak, både i tid og styrke. Dette kan forklares ved ulik organisering, interesser for rypeforvaltning, kunnskap om bestanden og ikke minst manglende kunnskap om effekten av ulike tiltak. Der sistnevnte etterspørres også av Pedersen mfl. (2016).

Aanes mfl. (2002) konkluderte med at det var få begrensninger på rypejakten i store deler av Fennoscandia. Vår undersøkelse viser en endring og særlig fra 2010 og utover, med flere og sterkere reguleringer. Det kan se ut som det er en større bevissthet om at rypa er en presset ressurs.

Referanser

- ANDERSEN, O. (2008). *Attitudes of hunters and managers toward harvest regulations of willow ptarmigan in Norway – implications for management*. Master thesis in applied ecology. Hedmark University College.
http://brage.bibsys.no/hhe/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_10664/1/Andersen.pdf
- ANDERSEN, O. KALTENBORN, B. P. PEDERSEN H. C. STORAAS, S. SOLVANG, H. MOA, P. F. and HAGEN, B. R. (2010). *Undersøkelse blant jaktrettighetshavere i Rypeforvaltningsprosjektet 2006-2011*. NINA-rapport 433.
http://www.skoginfo.no/userfiles/files/Prosjektrapporter/Rypeforvaltningsprosjektet/GrunneierunderskelsenNINA-rapport433_2010.pdf
- BERGE, E., MITSUMATA, G. and SHIMADA, D. (2011). *Legislation on commons in Norway*. Centre for Land Tenure Studies Report. Norwegian University of Life Sciences.
- HJELJORD, O. (2008). *Viltet – biologi og forvaltning*. Tun Forlag.
- KVALE, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal
- KÅLÅS, J. (2015). *Hvorfor er rype og hare på Rødlista? Norsk rødliste for arter 2015*. Artsdatabanken.
<http://www.artsdatabanken.no/Rodliste/RypeOgHare>.
- LYNG, A. M. OG SKY, P. K. (2013). *Managing grouse hunting grounds*. Spanish journal of rural development; Volum IV.(2) s. 31-38.
- MOSS, R., STORCH, I. & MÜLLER, M. (2010). *Trends in grouse research*. *Wildlife Biology*, 16, 1-11
- NILSEN, E. B., PEDERSEN, S., BRØSETH, H. & PEDERSEN, S. (2012). *Fjellryper. En kunnskapsrapport*. NINA Rapport 869. 38 s. for Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning
- RUNNINGEN, I. (2012). *Fjellstyrene 100 år – Glimt fra historien*. Norges fjellstyresamband.
- PEDERSEN, H. CHR. og KARLSEN, D. H. (2007). *Alt om rypa. Biologi – jakt – forvaltning*. Tun Forlag.
- PEDERSEN, H. CHR. og STORAAS, H. (red) (2013). *Rypeforvaltning. Rypeforvaltningsprosjektet 2006 - 2011 og veien videre*. Cappelen Damm AS
- PEDERSEN, H. CHR., FOLLESTAD, A., GJERSHAUG, J. O., NILSEN, E. B. (2016). STATUSOVERSIKT FOR JAKTBART SMÅVILT. NINA RAPPORT 1178
- RUNDTOM, T. O. OG STEINSET, T. A. (2009). JAKT OG JEGERE I NORGE: HVER FEMTE MANN ER JEGER. I TØNDER, J-K. (RED.), SAMFUNSSPEILET, STATISTISK SENTRALBYRÅ, 23. ÅRGANG, NO. 4, 2-7.
- SHARP, R. and WOLLSCHIED, K-U. (2009). *An overview of recreational hunting in North America, Europe and Australia*. In Dickson, B., Hutton, J. and Adams, B. (Eds.) *Recreational Hunting, Conservation and Rural Livelihoods: Science and Practice*. Willey-Blackwell, Oxford, UK.

SKONHOFT, A. og GUDDING, P. A. (2010). *Rypejakt i Norge. Forvaltning og økonomi*. Samfunnsøkonomene. 64.årgang, nr. 8, s 41-53.

SSB, (2016). *Felte småvilt 1991-2016*. Statistikkbanken.

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>

SSB, (2016). *Aktive jegere 2015/2016*. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/jeja/aar/2016-08-11?fane=tabell&sort=nummer&tabell=274205>

SSB, (2018). *Felte småvilt 2006-2016*. Statistikkbanken.

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>

STEEN, J. B. (2004). *Ryper og rypejegere*. Gyldendal Norsk Forlag.

WAM, H.K., PEDERSEN, H. CHR. and HJELJORD, O. (2012). *Balancing hunting regulations and hunter satisfaction: An intergrated biosocioeconomic model to aid in sustainable management*. *Ecological Economics*, 79, 89-96.

AANES, S., ENGEN, S., SÆTHER, B-E., WILEBRAND, T. and MARESTRÖM, V. (2002). *Sustainable Harvesting Strategies of Willow Ptarmigan in a Fluctuating Environment*. *Ecological Applications*, Vol. 12. No. 1, 281-290, Ecological Society of America.